

Prikaz knjige „Peča”

Autor: Fahrudin Kladničanin

Izdavač: Akademska inicijativa „Forum 10”, 2020

Predgovor: prof. dr. emeritus Svenka Savić

Recenzija: dr Margareta Bašaragin

„Peča” Fahrudina Kladničanina predstavlja dragoceno svedočanstvo iz najmanje tri razloga. Ona dokumentuje i predstavlja jedno manje poznato poglavlje istorije bivše Jugoslavije, jednu nedovoljno poznatu regiju, kulturu i jezik (Bošnjaka u Sandžaku), kao i akciju skidanja zara i feredže kroz sećanja Muslimanki iz Sandžaka na taj događaj.

Čitajući ovu knjigu, kao čitateljka iz Vojvodine suočavala sam se sa izazovima koji su bili povezani sa mojim nepoznavanjem društvenog, istorijskog i kulturnog **konteksta** i nedovoljnog poznavanja leksike jezika kojim žene govore. Rečnik na kraju knjige bio mi je dragocen za rešavanje većine jezičkih nedoumica, mada su mi nedostajala objašnjenja za neke pojmove, pa i sam opis peče. Poseban izazov predstavljala mi je i moja pripadnost jednoj drugoj verskoj, etničkoj i jezičkoj manjini koja živi na severu Srbije.

Polazeći od ovih izazova, pokušaću da knjigu predstavim kroz odgovore na nekoliko jednostavnih pitanja, koja su i meni i pomogla u njenom boljem razumevanju.

Prvo pitanje koje sam sebi postavila odnosi se na vreme **kada** se akcija skidanja zara i feredže sprovodi. To je početak pedesetih godina dvadesetog veka, kada FNRJ (Federativna Narodna Republika Jugoslavija) započinje prvu fazu ekonomske reforme – ubrzanom industrijalizacijom, kolektivizacijom, podržavljanjem privatne imovine i osnivanjem zadruga. Sve je to bilo sprovedeno po sovjetskom modelu – što znači nasilno i uz zastrašivanje građana, a sve to sprovodi Komunistička partija sa ciljem da obnovi ratom razorenu zemlju i „modernizuje i emancipuje zaostale krajeve” zemlje. Pitanje muslimanske ženske nošnje je tada okarakterisano kao prepreka emancipaciji Muslimanke i zato je zatraženo njeno ukidanje. Zakon objašnjava zabranu zara i feredže (**zašto**) kao „želju narodnih masa, radnih kolektiva i masovnih organizacija... da se ukloni vjekovna oznaka potčinjenosti i zaostalosti žene muslimanke, da se olakša ženi Muslimanki puno korišćenje prava izvojevanih u Narodno – oslobodilačkoj borbi i socijalističkoj izgradnji zemlje i da joj se obezbjedi puna ravnopravnost i šire učešće u društvenom, kulturnom i privrednom životu zemlje”. Proklamovani cilj zakona je uključivanje žena u društveni i politički život, posebno njihovo opismenjavanje i zapošljavanje. Akciju ukidanja ove tradicionalne nošnje Muslimanki započeo je Antifašistički front žena (AFŽ) 1947. u BiH, a zatim nastavio i u ostalim delovima zemlje gde su živeli Muslimani. Pošto sama politička akcija za njihovo ukidanje nije bila dovoljno uspešna, donet je Zakon o zabrani nošenja zara i feredže. Zakon zabranjuje nošenje, prisiljavanje ili nagovaranje žene da nosi ogrtače tipa zara ili feredže (peče kako je žene na Sandžaku nazivaju) i pokrivanje lica. Marame ili šamije nisu

zabranjene. Na taj način je 1951. završena višegodišnja akcija skidanja zara i feredže koju je 1947. godine pokrenuo AFŽ.

Akcija skidanja peče se odvija u vreme kada su sećanja na ratne strahote i ratno siromaštvo još sveža. Na pitanje kako im je bilo za vreme rata, Nadira (1932) odgovara: „*Bilo nas je stra'. Mlogo nas je bilo stra'. K'a rat, svašta more da se desi. Pazar kat su bombardovali, mi smo bilji pobeglj u Barakovce kat je to bilo, pa smo se pos'e vratilji u Pazar. Došlji Nemci. Mi tu sa njima. Šta ćeš. Ne moreš da umreš, ne moreš živ u grop. Bilo je nas stra' od ćetnika. Jedna moje majke svojta je došla iz Lozne, iz Crne Gore. Ona je pobegla, i nekako došla do Pazara. Njene su sve poklalji ćetnici u to selo, pa se mi uplašilji. Bilo nas stra'.*”

Način sprovođenja ove akcije i centralna tema knjige odnosi se upravo na pitanje **kako** su žene reagovala na akciju skidanja peče. Da bismo bolje razumeli ovo "kako", treba da znamo **ko** su te žene, koje su pod prisilom, najčešće zbog straha od represije i za život muških članova porodice pristajale da se odreknu nečega što su smatrale delom svog identiteta. Žene koje pričaju svoju životnu priču u ovoj knjizi rođene su u periodu između 1918. i 1933. godine. Neke od njih su ostale nepismene, druge su osnovnu školu završile posle rata, dok su neke od njih išle u mejtep (versku osnovnu školu). „*Išla sam kod mula Emina. Veću rados' nijesam imala no to kat bi otišlji kot njega. Svaka đamija je imala mejtep i svi smo naučili da klanjamo. Mula Emin nas je naučio dove, alj' nas je on i vaspitav'o.*” (Kimeta, 1936).

Rano su ih udavali. „*Veruj mi dijete, mene nije padalo na um da se udam. Čuš ja mlada petn'es' godina da se udajem, alj' ko te pita.*” (Hatidža, 1928). Niko ih pritom o tome nije pitao. „*To se nije pitalo. Stariji kako odluču i nema tu rasprave. Poštuješ baba, njegovu odluku, on zna kako treba. Ne bi te on d'o tek tako. Malo se raspitaju o toj porodici i onda kako ti bide*” (Aza 1930). „*Ko je zašta ženu pit'o, niko nas za ništa nije pit'o, hajde. Mi smo bilji hamalji, radi, rađaj, šuti i tako ti prođe život. Kat se samo setim, sve mi koprena naoči pa'ne*” (Vezira, 1929).

Na pitanje kakav je bio položaj žena tada, Kima (1934) odgovara: „*Nikako, Boga mi. Nikako. Žene nije niko poštov'o. Niko hi nije poštov'o, k'o robinje*”

Nametnuti život žene su nosile sa mudročću i dostojanstvom: „*Ada znaš kako, život te namuči pa ti pos'e ne mo's da bideš težak, to ti je tako.*” (Hatidža 1928).

„*Ja ne mogu da se žalim, život je bio takav kakav je bio. U Jugoslaviji sam se udala, rodila decu, radila, živela, mučili se, nije bilo jednostavno. Što život može da ti priredi i iznenadi, al' što Allah može da ti podari snage, dasve to prebrodiš, to insan ljuti ne može da s'vati, dok ga ne strefi situacija.*” (Nurka, 1938)

Komunisti iz Sandžaka bili su svesni osetljivosti ove akcije, koja je zadirala u verska prava i tradiciju jednog manjinskog naroda (Muslimana) i manjinske vere (Islama). Tadašnja vlast je zato vršila poseban pritisak na ugledne Muslimane i hodže da se i oni priključe kampanji za skidanje zara i feredže i tako slome otpor kod pobožnih muslimana. Zadatak hodža bio je da objasne kako pokrivanje lica nije verski propis, već običaj, i da nema kršenja verskih propisa skidanjem zara i feredže.

„Jedan moj daljni rođak, mojek baba jedan svojta, on je bio mlogo onako ućevan ćovek i znavan.. On nam jedno veće dođe na posedak..... On nam prića, kako je Partija usvojila direktivu da moraju da se skinu ćaršafi i da su svi dobilji naređenje da se žene nagovaraju da se to skine. Da ti pravo rekнем, nekako nam to nije bilo pravo. Kako to neko more da ti skine ćaršaf!? Ja to nijesam razumela. Moj babo je pos'e rata im'o probljema sa komunistima. Ova' moj rođak to prića, on je samo šet'o. E, kat ono ode, on nam velji:“Da ne bi imalji probljeme, bolje da se to skine! Pa njima na dušu, a nama Allah đelješanuhu da pomogne.” (Nura, 1932)

O strahu žena govori Kima (1934): *„To je bilo mlogo teško za žene u ta' vakat. Žene nisu izlazilje iz kuće, nekako su bilje uplašene od svega toga. Zavlad'o je bio strah. Malo kasnije odredilji su dan kat moraju sve žene da izađu bez zara i feređe. O'dek u moj komšiluk, sakupilje su se sve žene, ćitava uljica. Sve žene izašlje bez feređe, skinulje ćaršaf. Stalje u red, isto k'o ono deca u prvi razret kat krenu u šetnju. Žene krenulje niz uljicu. Deca trću sa njima. Moja majka, moja dajnica, ja,svi plaćemo. Nismo mogli da se otkrijemo, da ostavimo ćaršaf.”*

Posle 60 godina, na pitanje da li je bilo dobro što je donet zakon o skidanju zara/feređe Kima odgovara: *„Da ti pravo kažem, možda ću ja pogriješit, po mom mišljenju, dobro je. Misljim da je to pomoglo ženama, da malo progledaju, da se malo oslobodu.”*

Mlađe žene su se lakše odrekle peće, a Cezira (1933) o tome kaže: *„Ja toliko nijesam žaljila, moja rahmetlji majka jes. Bog mi duša i danas kat se setim koljiko je nekako bila ubovena oko toga, sve me pr'o lubine preseće. Moja dobra majka, rahmetlji.”*

Pre 70 godina muslimanske žene u Sandžaku su se pod pritiskom vlasti odrekle peće, koja je bila deo njihove tradicije, njihovog kulturnog, verskog i etničkog identiteta.

Posle 70 godina mlade Muslimanke svuda u svetu, pa i u Sandžaku, ponovo pokrivaju svoju glavu (na različite načine). Za njih je to izraz njihove slobode izbora i prava na ispoljavanje svog kulturnog, verskog i etničkog identiteta.

Šta se u međuvremenu promenilo?

To je pitanje za neke buduće istraživače, kojima će ova knjiga Fahrudina Kladničanina biti dragocena građa za istraživanje.

Prilaz napisala:

Ana Bu

Jul 2020